

Una trista odissea

Diuenge farà 75 anys que Barcelona va ser conquerida pels invasors feixistes, una data que temia Rovira i Virgili, autor d'«Els darrers dies de la Catalunya republicana»

**ELS DARRERS
DIES DE LA
CATALUNYA
REPUBLICANA**
Antoni Rovira
i Virgili

Editorial:
Acontravent
Barcelona, 2013
Pàgines: 206
Preu: 15,50 euros

Reportatge

En aquests temps de canvis, quan sembla que la tan lloada com negligida societat civil ha decidit prendre el timó del seu destí i la nostra terra, per fi, comença a albirar un horitzó que li permeti respirar i viure com més li plagui –alliberada del llast d'aquells que des de fa segles han pretès assimilar-la i dissoldre-la en el magma unificador i anorreador d'un Estat espanyol incapaç d'entendre la diferència–, res més adient que recordar el desenvolupament dels darrers dies d'un dels períodes més gloriosos i prometedors de la nostra història: la Catalunya republicana.

Amb més raó, encara, en els nostres dies, quan una profusió incontrollable de revisionistes indocumentats no tenen altra ambició –ni altra capacitat, tot cal dir-ho– que anar aprofundint el pou pregon de la desmemòria. Aquest pou nefast, curull de llot, que ha engolit la realitat i l'ha convertit en un mite sense consistència, absolutament apòcrif.

Partint d'una visió acrítica que té ben poc fonament –per no dir gairebé cap–, massa sovint es presenta la segona República Espanyola com una etapa virgiliàna, quasi arcàdica, com la gran oportunitat perduda per a Catalunya, com aquell temps en el qual ens trobàrem més a prop del que voldríem ésser, d'aquella Espanya generosa i comprensiva que ens admetria tal i com som, d'aquella quimèrica Espanya federalitzant que alguns s'estenten irracionalment a seguir propugnant.

Resulta inqüestionable que el règim republicà espanyol es proposava la modernització d'un estat anquilosat i decadent, però en l'àmbit nacional la diferència entre els republicans i els autoanomenats *nacionals* eren, a tot estirar, de matis. Només cal llegir algunes de les anotacions que Manuel Azaña es-

criví al seu diari l'any 1937 o les referències que fa a la qüestió a *La velada de Benicarló* per adonar-se'n. Així com algunes de les reveladores declaracions del seu successor, Juan Negrín, que recull Pelai Pagès a *Cataluña en guerra y en revolución (1936-1939)*: “No estic fent la guerra contra Franco perquè ens rebroti a Barcelona un separatisme estúpid i pobletà. De cap manera. Estic fent la guerra per Espanya i per a Espanya! Per la seva grandesa i per a la seva grandesa! S'equivoquen els que suposin una altra cosa. No hi ha més que una nació: Espanya! [...] Abans de consentir campanyes nacionalistes que ens duguin a desmembraments, que de cap manera admeto, cediria el pas a Franco sense altra condició que la que es desprengués d'alemanys i italians. En punt a la integritat d'Espanya sóc irreductible i la defensaré dels de fora i dels de dins. La meua posició és absoluta i no consent reduccions.”

És en aquest sentit, clarificador i desmitificador alhora, que encara que només fos per aquesta raó, caldria que celebréssim amb entusiasme i rebéssim amb els braços ben oberts, com la possibilitat de rescabalar-nos d'una oportunitat perduda, de descobrir –o de recordar, si s'ha tingut la fortuna de llegir-lo abans– un tresor, aquesta nova edició, pulcrament restaurada, que posi altra vegada a l'abast del públic lector un llibre tan magnífic i inoblidable com d'*Els darrers dies de la Catalunya republicana*, d'Antoni Rovira i Virgili.

Una obra publicada per primera vegada l'any 1940 a Buenos Aires, per l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana, d'Edicions de la Revista de Catalunya, reeditada l'any 1976 per Curial Edicions Catalanes i l'any 1999, per Edicions Proa, però actualment descatalogada, només accessible en comptades biblioteques públiques.

L'apunt

Antoni Rovira i Virgili va néixer a Tarragona el 1882. El 1900 va anar a Barcelona a estudiar-hi dret. Es va casar amb Maria Comas i van anar a viure a Horta el 1916. Al final de la Guerra Civil es va haver d'exiliar a Montpeller i, després, a Perpinyà.

Un llibre extraordinari, tan literàriament, històrica com humana, on el vicepresident primer del Parlament republicà recull les amargues vivències que li correspongué d'experimentar al llarg dels darrers deu dies que visqué reculant envers la frontera francesa per evitar la barbàrie repressiva del franquisme. D'aquest règim feixista i totalitari que bona part dels seus hereus ideològics es neguen encara en els nostres dies a condemnar.

Tan extraordinari que, malgrat l'enorme honor que suposa que me'l proposin, tant de bo no m'hagués calgut d'introduir. Que no hagués estat necessari perquè la colossal figura d'Antoni Rovira i Virgili fos coneguda i valorada com es mereix. Ni més ni menys com una de les veus més altes de les lletres catalanes. Com un autor en majúscules, que únicament l'ensulsiada de la Guerra Civil espanyola i el consegüent i anihilador “exode d'un poble” (pàg. 43) que provocà ha impedit que segueixi lluint amb una resplendor immarcescible fins als nostres dies.

En realitat, n'hi hauria prou amb una sola obra per conservar un lloc d'excepció en el panteó de les plomes catalanes: la tan monumental com esplèndida *Història Nacional de Catalunya*, que només una persona que amalgamés com ell un talent literari de primera categoria, uns coneixements històrics elevadíssims i una capacitat de treball pràc-

Refugiats esperant entrar a França, al pas de Cervera, el 10 de febrer del 1939, segons el pintor i fotògraf francocolombià Manuel Moros (París, 1898 - Banyuls, 1975), autor d'un reportatge sobre els primers moments de la retirada republicana
MANUEL MOROS (FONS PENEFF)

ticament il·limitada hauria estat capaç de dur a terme.

En qualsevol país que es prengué a ell mateix de manera seriosa, que no considerés la cultura com un luxe prescindible, com una mena d'aparador folklòric que es mostra un dia l'any, per Sant Jordi, gairebé com una qüestió d'obituari, l'il·lustre fill de Tarragona no tan sols seria conegut i reconegut per tothom i arreu, sinó que aquells que es tinguessin per cultes podrien repetir algun dels paràgrafs dels seus textos com si es tractés del poema maragallà sobre el Canigó.

Atès que no vivim ni en un món ni en un país ideal, compliré encantat l'encàrrec que se m'ha fet.

Ho faré partint de dues premisses essencials, irrenunciables. La primera, que res no pot substituir el goig de la lectura d'*Els darrers dies de la Catalunya republicana*—i encara menys una breu introducció, per força inferior a l'obra que precedeix—. La segona, que no escriuré ni una sola paraula que pugui privar el lector o la lectora d'aquest goig originari intransferible.

Malgrat que sigui més malauradament habitual que potser no convindria, segons el meu modest parer, la raó i la funció d'un text d'aquesta mena no ha d'ésser *glossar-lo* o *comentar-lo* ni—encara menys—*avançar-lo* sinó, per damunt de tot, convidar a la seva lectura.

I convidar a la seva lectura significa, sobretot i abans de res, *convidar* a la seva descoberta. Convidar els lectors i lectores que el vagin descobrint tal com l'autor el pensà i escrigué, amb el ritme i les condicions que ell havia cregut més adients. Sense desvelar, doncs, abans d'hora res que no sigui absolutament imprescindible. Suggestir, sí; temptar, també, però no pas mostrar.

L'autor narra els seus darrers dies a Catalunya i els primers a l'exili

El text introductor ha de posar-se alhora al servei de l'autor—destacant les virtuts i els encerts de la seva obra— i del lector: permetent que entri verge d'influències, que la tasti sense condicionants, sense connotacions afegides que puguin fer variar la seva reacció instintiva—o el que és el mateix, i més important, el seu goig lector.

Enllaminir, doncs, a fi que s'hi submergeixi adelerat, però sense condicionar, a fi que l'emoció—i l'emulsió— lectora original no en resti alterada.

És per aquesta raó que—assumint els riscos que una tal decisió comporta— aquesta introducció *avançarà* tan poc com sigui possible el contingut del llibre, limitant igualment les transcripcions. Malgrat una possible estranyesa inicial, sens dubte el lector o lectora en sortiran beneficiats: per més que l'esplèndida obra de Rovira i Virgili mereix ésser llegida i rellegida, res no podria substituir la gaubança única del seu primer contacte amb ella.

Com tot el que és important en la vida, la primera vegada no es pot explicar—no s'ha d'explicar—, cal viure-la, directament, originàriament, en pròpia persona.

Si ho feu així—si aconseguixo *acompanyar-vos* sense *guiar-vos*—, estic plenament convençut que aquesta magnífica i impactant obra us causarà una impressió imperible, us quedarà marcada amb “unes empremtes que mai no s'esborraran” (pàg. 21), ja que en aquest llibre, la satisfacció i el gaudi estan més que garantits.

L'autor ens serveix les seves experiències dels seus darrers dies a Catalunya—i dels primers a l'exili, de fet—no pas com un diari, sinó com a memòries. Des de la primera línia Rovira i Virgili ja ens presenta la situació sota un prisma que no pot ésser més diàfan: la sensació que *tot allò*—tot el que s'havia somniat tant, tots aquells principis i ideals pels quals s'havia lluitat tant, tot aquell món re-

HISTÒRIA

nascut que llauraven cada matí amb la rosada nova de l'esperança— s'estava acabant irremissiblement. “Tinc la visió claríssima del gran perill imminent: la setmana entrant, l'exèrcit franquista serà a Barcelona.” La gran i paorosa foscor que ho havia d'engolir tot s'acostava cada vegada més.

Curiosament, en la seva condició d'historiador el que més tem és que les tropes feixistes puguin fer la seva entrada a la capital del Principat el 26 de gener, just quan es complien 298 anys de la darrera gran victòria dels catalans davant de l'exèrcit espanyol, comandat pel marquès de Los Vélez. Per desgràcia, el transcurs de les jornades acabarien confirmant la seva premonició: Barcelona fou conquerida pels invasors feixistes el 26 de gener. Casualitat o voluntat d'escarnir? Les

Rovira i Virgili es va basar en l'estructura d'un dietari

L'Estat espanyol de fa 75 anys i el d'avui són idèntics

rior...)—únicament els règims feixistes o totalitaris el que convertiren els camps de concentració en una de les més poderoses eines d'extermini mai conegudes!

Tenint això en compte, i deixant de banda les disquisicions de tipus èticomoral que aquestes consideracions comportarien —la Generalitat havia de prioritzar el salvament, en condicions privilegiades, dels polítics i intel·lectuals mentre la resta dels seus compatriotes s'arrossegaven peniblement vers la frontera?; l'etern dilema: què hauria de prevaldre, la preservació d'una obra d'art insubstituïble o la vida d'un ciutadà qualsevol?—, no podem deixar d'estremir-nos en assistir a la interminable i esfereïdora odissea de tots aquells prohoms als quals la seva fidelitat a unes idees i a la legalitat democràtica—ment estatuïda els condemnà a encaminar-se cap un sempre indesitjat i imprevisible exili.

Una odissea que fou encara més complicada i més dura a causa de la incúria i el menyspreu que l'Estat espanyol ha mostrat des de fa segles per Catalunya i els seus habitants. Els capitosos de la república espanyola van procurar garantir tant com van poder i saber—o sia, ben poc—la sortida dels seus parlamentaris i intel·lectuals. En canvi, es desentengueren per complet dels que tan nom i renom havien donat a la nostra terra i la nostra cultura. Tal com és habitual, els devien considerar de segona categoria, de caràcter purament provincial, folklòric o ornamental, sense cap mena d'importància ni significat *universal*.

Salvar les autoritats...

Una vegada més, doncs, els cabals públics —pagats per tots, i per tant en principi destinats també a tots— es destinaren a salvar la vida de les autoritats polítiques espanyoles i no pas la dels catalans o la dels bascos. Unes autoritats que, llavors com ara, no sentien ni la riquesa pluricultural i plurilingüística de la península com a res seu, sinó més aviat com a estranya, quan no com a sobra, i els seus integrants com a *estrangers* i no representants de la seva *patria* integrista i exclouent.

Com advertíem a l'inici, en aquest aspecte l'Estat espanyol de fa setanta-cinc anys i el d'avui són tan idèntics com dues gotes d'aigua, de la mateixa manera que ho són els ciutadans progressistes o conservadors del Reino de España —segons aquell conegut axioma (“El que s'assembla més als espanyols d'esquerra són els espanyols de dreta”) de Josep Pla.

A banda del més que evident interès històric d'*Els darrers dies de la Catalunya republicana* —les 35 darreres pàgines del qual ja tenen l'exili com a escenari—, aquest llibre ens permet constatar les evidents capacitats literàries d'Antoni Rovira i Virgili, que no tan sols ens ofereix un relat molt ben estructurat, cru i nu, que defuig tant l'efectisme com el victimisme, la dramatització com el místicisme (“Els catalans han de tenir el coratge moral de renunciar als mites”), sinó que, al mateix temps, ens ofereix algunes mostres d'una bellíssima i més que agraïda prosa. No podem, doncs, més que enllestir aquesta introducció amb una incitació: “Gaudiu-la!” *

hipòtesis són obertes, però l'odi dels franquistes permet afirmar que no deixaven res a l'atzar. Com van demostrar a bastament, no es tractava tan sols d'envair la nostra terra, sinó de causar el major dolor possible, tant físic com moral.

Basant-se en l'estructura d'un dietari—tot i que, com ja ha advertit d'entrada (i veurem més endavant), profusament ampliat i reelaborat poques setmanes després, ja a l'exili—l'escriptor ens descriu, jornada a jornada, i passa a passa, el viacrucis interminable que el dugué tant a ell com a la seva família del paradís anhelat i a mig construir que era la Catalunya republicana a l'infern de l'exili. O potser, cal remarcar-ho de bell antuvi, al purgatori, ja que l'infern de veritat no el visqueren tant els polítics i intel·lectuals destacats d'aquells dies negres sinó, sobretot, la resta de defensors de la democràcia que deixaren la salut o la vida damunt l'amarga i glacial sorra dels camps de refugiats francesos.

Mentre llegim el llibre i assistim de primera mà a les severes penalitats que patiren tant ell com d'altres polítics i personalitats cultu-

rals, no podem deixar de pensar que la tragèdia de veritat—el descens a l'infern de Dant—la sofriren la immensa majoria dels fidels a la República que hagueren de servir-se únicament dels seus migrats o inexistent mitjans per desplaçar-se, quasi tots ells a peu, fins a aquella frontera que creien salvadora. Vers aquella frontera inabastable que els havia d'oferir protecció i consol i que els rebé amb les armes a les mans i els condemnà a provar de viure—a sobreviure o malviure, de fet—damunt la sorra de les platges, amuntegats com bèsties i envoltats de reixes d'acerades punxes.

Una experiència incomportablement inhumana que, entre d'altres, exposà Francesc Vilanova a *Exiliats, proscrius, deportats. El primer exili dels republicans espanyols: dels camps francesos al llinard de la desesperació*. Una de les obres que posà de nou en evidència allò que tan bé sabem: que desafortunadament, no foren —ni són (l'exemple de Guantánamo segurament ha mort per sempre més aquell infant mig adormit que seguia jugant en alguna remot racó del nostre inte-